Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Кафедра геоекології та гідрології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри
_____ Л.П. Царик
«26» серпня 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Галузь знань 10 Природничі наука
(шифр і назва галузі знань)

Спеціальність 101 Екологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма Екологія
(найменування освітньої програми)

Мова навчання українська

2025 – 2026 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Методика наукових досліджень» для здобувачів освітньої програми «Екологія» спеціальності Е2 Екологія галузі знань 10 Природничі науки, математика та статистика.

Розробники:
Ігор ЧЕБОЛДА – кандидат географічних наук, доцент кафедри геоекології та гідрології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

1. Опис навчальної дисципліни

1	Освітня програма	Екологія
2	Спеціальність	Е2 Екологія
3	Галузь знань	Е Природничі науки, математика та статистика
4	Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
5	Форма навчання	Денна
6	Статус дисципліни	Обов'язкова
7	Мова навчання	Українська
8	Курс	1
9	Семестр	1
10	Обсяг дисципліни в кредитах	3
11	Загальна кількість годин	90
12	Кількість змістовних модулів	2
13	Аудиторні заняття (год.)	Денна форма – 30, заочна форма – 10
14	Лекції (год.)	Денна форма – 10, заочна форма – 4
15	Семінарські заняття (год.)	Денна форма – 20, заочна форма – 6
16	Самостійна робота (год.)	Денна форма – 60, заочна форма – 80
17	Форма підсумкового контролю	Залік

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:
для денної форми навчання – 38 % до 62 %
для заочної форми навчання – 15 % до 85 %

2. Мета навчальної дисципліни

Дисципліна «Методика наукових досліджень» спрямована на оволодіння студентами спеціальними знаннями та методичними навичками самостійної, творчої роботи з організації і проведення науково-дослідницької роботи та написання кваліфікаційної наукової праці. Вивчення дисципліни формує знання, вміння і навички для проведення наукових досліджень у вибраній галузі та озброєння студентів елементами методики наукових досліджень, що сприятиме розвитку їхнього творчого мислення, оптимальній організації розумової діяльності.

3. Компетентності та результати навчання

Вивчення дисципліни передбачає формування у здобувачів таких компетентностей:

К01. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

К06. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

К11. Здатність до використання принципів, методів та організаційних процедур дослідницької та/або інноваційної діяльності.

К13. Здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців.

Вивчення навчальної дисципліни забезпечує досягнення здобувачами таких результатів навчання:

ПР03. Знати на рівні новітніх досягнень основні концепції природознавства, сталого розвитку і методології наукового пізнання.

ПР08. Уміти доносити зрозуміло і недвозначно професійні знання, власні обґрунтування і висновки до фахівців і широкого загалу.

ПР19. Уміти самостійно планувати виконання інноваційного завдання та формулювати висновки за його результатами.

4. Передумови для вивчення навчальної дисциплін

Передумовою для вивчення навчальної дисципліни «Методика наукових досліджень» є компетентності і програмні результати навчання здобуті на попередньому освітньому чи освітньо-кваліфікаційному рівні вищої освіти.

5. Програма навчальної дисципліни
5.1. Зміст навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.
НАУКА Й НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Тема 1. Наука й наукові дослідження в Україні та закордоном

Історичні етапи становлення та розвитку науки. Особливості сучасної науки. Диференціація і інтеграція науки. Прискорений розвиток природознавчих наук. Математизація наук. Посилення зв'язку науки, техніки і виробництва. Організаційна структура науки в Україні. Наука. Наукова діяльність. Фундаментальні наукові дослідження. Прикладні наукові дослідження. Науково-педагогічна діяльність. Науково-організаційна діяльність. Розвиток освіти та науки за кордоном.

Тема 2. Поняття науки та її нормативне регулювання

Поняття науки та її функцій. Об’єкт науки. Блоки наук: Природничі (фізика, хімія, біологія та ін.); Суспільні (економічні, історичні, філологічні та ін.); Науки про мислення (логіка, психологія та ін.). Наукова діяльність. Форми науки: фундаментальна (теоретична) наука; прикладна наука; наукознавство. Наукознавство. Наукова діяльність та глобалізація науки. Напрямки світової наукової інтеграції України. Форм наукового міжнародного співробітництва. Структура і класифікація науки. Наукові закони. Науковий факт. Категорії. Принципи (постулати, правила). Загальна класифікація наук в Україні. Законодавчо-нормативне регулювання науки в Україні. Теорія. Пріоритетні напрями розвитку науки в Україні. Пріоритетними напрямами державної підтримки науки. Державні наукові та науково-технічні програми. Науково-дослідна робота студентів. Сутність освіти. Науково-дослідна робота студентів.

Тема 3. Організація науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі

Суб’єкти наукової роботи і діяльності у вищому навчальному закладі. Наукова діяльність. Суб’єкти науково-дослідної роботи у навчальному закладі. Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти (ОКХ). Теоретичні та методологічні принципи науки. Система наукових знань. Поняття. Гіпотеза. Теорія. Наукова теорія. Функції наукової теорії. Закон. Наукові методи. Наукова діяльність. Організація вузівської науки. Науково-педагогічні працівники. Види і форми науково-дослідної роботи. Науково-дослідна компонента навчального процесу. Самостійна науково-дослідна пошукова робота. Науково-дослідна робота під науковим керівництвом. Система управління науково-дослідною роботою. Комплексно-цільова програма науково-дослідної роботи. Оперативне планування. Облік і контроль. Аналіз.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ.

Тема 4. Методологічні засади наукових досліджень

Формулювання теми наукового дослідження та визначення робочої гіпотези. Наукове пізнання. Наукове дослідження. Етапи підготовки магістерської роботи. Обґрунтування наукової проблеми, формулювання теми дослідження. Постановка мети і конкретних завдань дослідження. Визначення об’єкта і предмета дослідження. Накопичення необхідної наукової інформації, пошук літературних та інших джерел відповідно до теми і завдань дослідження, їх вивчення й аналіз. Відпрацювання гіпотез і теоретичних передумов дослідження. Вибір системи методів проведення дослідження. Обробка, аналіз, опис процесу та результатів дослідження, що проводилося згідно з розробленою програмою і методикою. Обговорення результатів дослідження. Формулювання висновків та оцінка одержаних результатів, їх публічний захист. Об’єкт та предмет наукового дослідження, їх класифікація. Наукове дослідження. Науково-дослідний процес. Об'єкт дослідження. Предмет дослідження. Методи

дослідження та їх класифікація. Метод. Методика дослідження. Методологія. Загально-філософські методи. Загальнонаукові методи. Часткові методи. Процес наукового дослідження та його стадії. Етапи наукового дослідження.

Тема 5. Методика виконання наукових досліджень

Загальнонаукові методи дослідження. Аналіз. Синтез. Індукція. Дедукція. Аналогія. Моделювання. Моделі. Абстрагування. Конкретизація. Системний аналіз. Методи теоретичних досліджень. Ідеалізація. Формалізація. Аксіоматичний метод. Гіпотеза та припущення. Історичний метод. Системний підхід. Створення теорії. Критерії вибору методології дослідження. Методика досліджень теми. Конкретно-наукові (емпіричні) методи дослідження. Органолептичні методи. Інвентаризація. Контрольні заміри. Вибіркові спостереження. Суцільні спостереження. Технологічні дослідження. Хіміко-технологічні дослідження. Експертизи. Розрахунково-аналітичні методи. Економічний аналіз. Статистичні розрахунки. Економіко-математичні методи. Документалістика. Інформаційне моделювання. Дослідження документів. Нормативне-правове регулювання. Процедури у наукових дослідженнях. Процедура. Науково-дослідні процедури. Підходи та критерії вибору методів в наукових дослідженнях.

Тема 6. Методика підготовки і оформлення магістерських робіт

Вибір теми наукових досліджень. Різновиди тем. Критерії обирання тем. Актуальність теми. Проблема в науці. Новизна. Практична значущість. Планування наукових досліджень. Етапи процесу отримання наукового результату. Вивчення та аналіз літературних джерел за темою досліджень. Мета вивчення літературних джерел. Основні завдання огляду літератури. Визначення об‘єкта, предмета і мети наукового дослідження. Композиція наукової праці. Робота над статтями та доповідями. Магістерська робота: поняття та її підготовка. Магістр.

Тема 7. Апробація та публікація результатів наукового дослідження

Апробація наукових матеріалів. Публікації в спеціальних і науково-популярних виданнях. ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення». Мета публікації. Науково-дослідні видання. Статус наукового видання. Наукова стаття. Архітектоніка наукової статті. Структурні елементи статті. Науковий журнал. Кількість та якість публікацій. Кількість та якість публікацій. «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань». Виступ, доповідь, інформаційне повідомлення на семінарах, науково-практичних конференціях, симпозіумах. Наукова доповідь. Тези. Визначення обсягу наукових праць. Авторський аркуш. Обліково-видавничий аркуш.

Тема 8. Наукова організація дослідного процесу

Поняття наукової організації праці (НОП). Основні завдання НОП. Наукова організація праці у науково-дослідному процесі. Критерії ефективності праці науковців. Організація обслуговування науково-дослідного процесу. Принципи організації праці у науковій діяльності. Принципи організації праці у науковій діяльності: наступність, колективність, динамічність, мобільність, самоорганізація, творчий підхід. Особливості творчої праці. Роль особистості вченого в науці. Основні якості, що відповідають статусу науковця. Пряма «мозкова атака». Обмін думками. Стимулювання спостереження. Планування і раціональна організація праці науковця. Раціональний трудовий режим дослідника і організація робочого місця. Фактори розумової праці.

5.2.Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекції	практичні заняття	самостійна робота		лекції	практичні заняття	самостійна робота
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. НАУКА Й НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ								
Тема 1. Наука й наукові дослідження в Україні та закордоном.	10	1	2	8	9	1	2	10
Тема 2. Поняття науки та її нормативне регулювання.	10	1	2	8	11	1	2	10
Тема 3. Організація науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі	10	2	4	8	9	-	-	10
Разом за змістовим модулем 1	**30**	**4**	**8**	**21**	**37**	**2**	**4**	**30**
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ								
Тема 4. Методологічні засади наукових досліджень	10	2	4	8	12	-	-	10
Тема 5. Методика виконання наукових досліджень	10	1	2	7	10	-	-	10
Тема 6. Методика підготовки і оформлення магістерських робіт	10	1	2	7	10	2	2	10
Тема 7. Апробація та публікація результатів наукового дослідження	10	1	2	7	10	-	-	10
Тема 8. Наукова організація дослідного процесу	10	1	2	7	11	-	-	10
Разом за змістовим модулем 2	**50**	**6**	**12**	**31**	**53**	**2**	**2**	**50**
Всього годин	**90**	**10**	**20**	**60**	**90**	**4**	**6**	**80**

5.3. Теми лекцій

№ з/п	№ теми	Назва теми	кількість годин	
			денна форма	заочна форма
1	1	Наука й наукові дослідження в Україні та закордоном	1	1
2	2	Поняття науки та її нормативне регулювання	1	1
3	3	Організація науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі	2	–
4	4	Методологічні засади наукових досліджень	2	–
5	5	Методика виконання наукових досліджень	1	
6	6	Методика підготовки і оформлення магістерських робіт	1	2
7	7	Апробація та публікація результатів наукового дослідження	1	-
8	8	Наукова організація дослідного процесу	1	–
		Всього годин	**10**	**4**

5.4. Теми практичних (семінарсько-лабораторних) занять

№ з/п	№ теми	Назва теми	кількість годин	
			денна форма	заочна форма
1	1	Наука й наукові дослідження в Україні та закордоном	2	2
2	2	Поняття науки та її нормативне регулювання	2	2
3	3	Організація науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі	4	–
		Проміжний контроль 1	2	–
4	4	Методологічні засади наукових досліджень	2	
5	5	Методика виконання наукових досліджень	2	–
6	6	Методика підготовки і оформлення магістерських робіт	2	2
7	7	Апробація та публікація результатів наукового дослідження	2	-
8	8	Наукова організація дослідного процесу	2	-
		Всього годин	**20**	**6**

5.5. Самостійна робота

№ з/п	№ теми	Назва теми	кількість годин	
			денна форма	заочна форма
1	1	Наука й наукові дослідження в Україні та закордоном	8	10
2	2	Поняття науки та її нормативне регулювання	8	10
3	3	Організація науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі	8	10
4	4	Методологічні засади наукових досліджень	8	10
5	5	Методика виконання наукових досліджень	7	10
6	6	Методика підготовки і оформлення магістерських робіт	7	10
7	7	Апробація та публікація результатів наукового дослідження	7	10
8	8	Наукова організація дослідного процесу	7	10
		Всього годин	**60**	**80**

6. Форми та методи навчання

При вивченні навчальної дисципліни «Методика наукових досліджень» застосовують комплекс організаційних форм і методів, орієнтованих на практично-пошукову та самостійну роботу магістрантів.

Основні форми організації навчання: лекції (зокрема традиційні оглядові, проблемні та інтерактивні) – для викладання теоретичних засад науки, структури та етапів дослідницького процесу; практичні заняття – для відпрацювання навичок бібліографічного пошуку, формулювання гіпотез, вибору методологічного інструментарію та оформлення результатів; індивідуальні заняття та консультації – для наукового супроводу магістерської роботи, обговорення індивідуальних дослідницьких завдань; самостійна робота здобувачів – полягає в опрацюванні першоджерел та баз даних.

Також використовуються такі форми організації навчання: індивідуальні навчально-дослідні завдання; дистанційне навчання із застосуванням електронних освітніх платформ; виконання та захист проєктів, презентацій; науково-дослідна робота студентів.

Під час вивчення дисципліни використовуються такі методи навчання: словесні методи (пояснення, розповідь, бесіда, дискусія); наочні методи (демонстрація, ілюстрація, використання мультимедійних презентацій, відеоматеріалів); практичні методи (виконання практичних робіт, розв'язування ситуаційних завдань); проблемно-пошукові методи (проблемний виклад, евристична бесіда, дослідницький метод); інтерактивні методи (мозковий штурм, робота в малих групах, кейс-метод); метод проєктів; метод аналізу конкретних ситуацій (case study); проєкт-презентація.

7. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни використовуються такі засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання: стандартизовані тести; поточне опитування; доповіді на семінарських заняттях; презентації результатів виконаних індивідуальних завдань.

8. Форми контролю

У процесі вивчення дисципліни «Методика наукових досліджень» використовуються такі форми контролю: поточний контроль, який здійснюється у формі оцінювання результатів навчальної діяльності студентів на семінарських заняттях та виконання ними завдань самостійної роботи; проходження на заняттях тестового контролю знань за окремими темами; оцінювання виконання і презентації результатів індивідуального науково-дослідного завдання.

9. Критерії та порядок оцінювання результатів навчання

Критерії оцінювання на практичного заняттях:

Оцінювання			**Критерії оцінювання**
Змістовний модуль	**Поточний конроль**		
	Семінарські заняття (Т1-3)	**Семінарські заняття (Т4-8)**	
14-15	**10**	**5**	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання.
11-13	**8-9**	**4**	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість тестових завдань.
8-10	**6-7**	**3**	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної

			літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину тестових завдань.
5-7	**4-5**	**2**	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив менші1-2, сть тестових завдань.
2-4	**2-3**	**1**	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив окремі тестові завдання.
0-1	**0-1**	**0**	Не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань. Не вирішив жодного тестового завдання.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										**Підсумковий контроль**	**Сума**
Змістовний модуль 1				**Змістовний модуль 2**							
Т1	**Т2**	**Т3**	**Т3**	**Т4**	**Т4**	**Т5**	**Т6**	**Т7**	**Т8**		
10	10	10	15	5	5	5	5	5	5	**25**	**100**
45				**30**							

Критерії оцінювання підсумкового контролю

Максимальна оцінка – **25 балів**

Тестування	**Критерії оцінки**
25	Правильно вирішив усі тестові завдання.
20 - 24	Правильно вирішив більшість тестових завдань.
15 - 19	Правильно вирішив половину тестових завдань.
10 - 14	Правильно вирішив меншість тестових завдань.
5 - 9	Правильно вирішив окремі тестові завдання.
0 - 4	Не вирішив жодного тестового завдання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	**A**	відмінно	зараховано
85-89	**B**	добре	
75-84	**C**		
64-74	**D**	задовільно	
60-64	**E**		
35-59	**FX**	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

0-34	**F**	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

10. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

Вивчення курсу не потребує спеціального матеріально-технічного та/або інформаційного забезпечення, однак можливе використання технічних засобів для демонстрування презентацій (ноутбук, проектор). Передбачається застосування об'єктно-модульного динамічного середовища навчання MOODLE. Можливе використання застосунків для проведення відеоконференцій.

11. Рекомендована література

Основна:

1. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
2. Гуторов О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
3. Гуцал, І. С., Бицька Н. З. Основи методології наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Прінт-офіс, 2005. 104 с.
4. Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпро: Видавництвово Маковецький, 2015. 191 с.
5. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Алерта, 2022. 492 с.
6. Ладанюк А. П., Власенко Л. О., Кишенько В. Д. Методологія наукових досліджень. Київ: Ліра, 2021. 352 с.
7. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
8. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. За ред. І. С. Добронравової, О. В. Руденко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
9. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів. За ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
10. Kothari C.R., Garg Gaurav. Research Methodology: Methods And Techniques. New Delhi: New Age International Publishers, 2019. 480 p.

Допоміжна

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.
2. Дащенко Н. Науковий текст: оформлення й редагування: навч. посіб. Тернопіль, 2015. 432 с.
3. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.
4. Колесников О. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2021. 144 с.
5. Методичні рекомендації до написання магістерських робіт для здобувачів вищої освіти спеціальності Е2 Екологія. Укладачі: Б. Заблоцький, С. Новицька. 2-ге вид., перероб. і допов. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. 48 с.
6. Ніколаєнко С. М. Наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти: підручник. Київ: Прок-Бізнес, 2007. 176 с.
7. Основні вимоги до оформлення списку літератури за новими стандартами: метод. рекомендації / уклад.: М. П. Гребенюк, Г. З. Шевчук. Луцьк: ВІППО, 2019. 60 с.

8. Теоретичні засади науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу університетів : практичний посібник За ред. О. Яарошенко. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 174 с.
9. Терещук Г. В., Алексієвець М. М. , Алексієвець Л. М. Основи наукових досліджень: теорія та методика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України / наук. ред. Ю. І. Макар. Тернопіль: Вектор, 2012. 256 с.
10. Walliman Nicholas. Research methods. The Basics. New York: Routledge, 2018. 280 p.

12. Інформаційні інтернет-ресурси

1. Вища атестаційна комісія України. URL: http://www.vak.org.ua/
2. Законодавча база Верховної Ради України. URL: http: //www.zakon.rada.gov.ua/
3. Книжкова палата України імені Івана Федорова. URL: http://www.ukrbook.net/
4. Міністерство освіти і науки України. URL: http://www.mon.gov.ua/
5. Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. URL: http://www.library.tnpu.edu.ua/
6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://www/nbuv.gov.ua/
7. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.org/
8. Сторінка Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua